

Володимир КОНОПКА

ОСІННІЙ ПЕРІОД — ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ЦИКЛ НАРОДНОГО ХЛІБОРОБСЬКОГО КАЛЕНДАРЯ (на матеріалах із Південно-Західного історико-етнографічного регіону України)

На основі власних польових етнографічних матеріалів, джерел та даних наукової літератури автор розглядає одну з ділянок традиційної культури — календарну обрядовість. Стаття присвячена аналізу звичаїв та обрядів, що стосуються осіннього календарного циклу.

Ключові слова: українці, осінь, календар, звичай, обряд, хліборобство.

© В. КОНОПКА, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 6 (114), 2013

Осінь, за народними віруваннями, розпочиналася від дня св. Іллі (20.VII/2.VIII). Цей календарний цикл відзначався достатком, багатством уже зібраного врожаю. Це був період відпочинку після важких сільськогосподарських робіт.

Осінній цикл календарних звичаїв та обрядів вивчали лише спорадично. Дослідників насамперед цікавила обрядовість, яка супроводжувала збір врожаю, менше окремі календарні свята цього періоду. Комплексне монографічне дослідження здійснив лише Степан Килимник, але через несприятливі умови написання наукової роботи (дослідник перебував на еміграції) та недостатню джерельну базу (основний масив польових матеріалів С. Килимник зібрав на Поділлі) дослідження не завершене [11]. Статтю, присвячену осінньому циклу свят на Північному Підляшші, написали Валентина Борисенко та Наталя Стішова [10]. В інших працях осінній цикл розглядався побіжно, в контексті цілого календарного року, або ж при дослідженні якогось окремого календарного свята чи явища народної культури.

У статті ми акцентуємо увагу на сільськогосподарський аспект, а, точніше, — хліборобську тематику в осінньому календарному циклі. Традиційну жнивницьку обрядовість упускаємо, бо власне цей аспект осіннього календарного циклу уже досить добре досліджений.

Осінь — це заключна фаза вегетативного циклу, період згасання природи. Характеризувався, здебільшого, прикметами, які описують зміни в природі та господарській діяльності людини [7, с. 568]. Восени цикл сільськогосподарських робіт закінчувався (жнива, возовиця, оранка та сівба озимини), а наново розпочинався вже навесні.

Автор вважає за доцільне розділити цей календарний цикл свят¹ на два періоди. За основу такого поділу взято господарський цикл робіт:

¹ Головні осінні свята: Св. прор. Іллі, Велкч. Ціл. Пантелеймона (Палія) (27.VII/9.VIII), Мчч. Маковеїв (Маковей) (1/14.VIII), Преображення Господнє (Спаса) (6/19.VIII), Успення Пресвятої Богородиці (Перша Пречиста) (15/28.VIII), Усікновення голови св. Іоанна Хрестителя (Івана Головосіки) (29.VIII/11.IX), Прп. Симеона (Семена Стовпника) (1/14.IX), Різдво Пресвятої Богородиці (Друга Пречиста) (8/21.IX), Воздвиження Чесного Хреста (Здвиження) (14/27.IX), Євангеліста Іоанна Богослова (Івана Богослова) (26.IX/9.X), Покрова Пресвятої Богородиці (Покрова) (1/14.X), Прп. Параскеви (Параскеви-П'ятниці) (14/27.X), Св. Влкч. Дмитрія Солунського (Дмитра) (26.X/8.XI), Безср. Косьми і Дем'яна Асійських

1) від дня св. Іллі до свята Покрови — період, який позначений завершенням жнивних робіт (обжинки, возовиця), осінньою оранкою та сівбою озимини;

2) від свята Покрови до свята Введення — період відпочинку, весіль та завершення храмових празників.

На території України наприкінці липня уже завершувалися жнива (за винятком гірської частини Карпат та Закарпаття, де жнива закінчувалися значно пізніше й могли тривати до початку вересня). Загалом серед дослідників календарної обрядовості немає одностайної думки щодо того, до якого циклу календарних свят віднести жнивварську обрядовість. Частина з них вважає, що її слід відносити до літнього [6, с. 103], інші — до осіннього [10, с. 29—30]. Така розбіжність в трактуванні пояснюється досить тривалим періодом жнивварських робіт. С. Килимник вважав, що жнива належать до літнього циклу, але їх завершення — обжинки слід віднести до осіннього [11, с. 19]. Такий поділ, на думку етнологів, можна зіставити з народними віруваннями про початок осені від дня св. Іллі.

Народознавець І. Чеховський виділив осінньо-зимовий перехідний період [14, с. 30]. Умовні межі цього перехідного періоду визначені осіннім рівноденням, із яким українці пов'язували «вмирання» природи в день Здвиження, і зимовим сонцестоянням (точніше, завершальним святом різдвяного циклу — Водохреща) [14, с. 65]. З такою структуризацією, автор не погоджується, бо таким чином дослідник лише поєднав два календарних сезони, і не подав переконливих аргументів у відсутності окремих циклів «осені» та «зими».

На всій досліджуваній території Південно-Західного історико-етнографічного регіону поширена приказка «Як прийде Ілля — наробить в полі гнилля», що свідчило про поступові зміни погоди; завершення літа і прихід осені². До цього часу се-

(Кузьми і Дем'яна) (1/14.XI), Собор Архистратига Михаїла (Михайла) (8/21.XI), Ап. Пилипа (запусти на Пилипівку) (14/27.XI).

² Багато перемій стосуються і дня, який передував святу Іллі. Це день прпд. Макрини (18.VII/1.VIII), з яким селяни пов'язували прикмети щодо погоди на наступний період. Зокрема П. Шекерик-Доників подав інформацію, яке ставлення до цього дня у гуцулів: «Єк на Мокрини йде дождь, то буде мокра — вогка осінь. На

ляни вважали, що потрібно не лише пожнивувати, але й змолотити та випекти хліб з нового урожаю. На волинсько-опільському пограниччі про це говорили так: «Така поговорка була, же на Іллі — хліб на столі. Тобто новий хліб, так»³ (с. Спас Кмн. Лв.)⁴ [1, арк. 23]. Варто відзначити, що часова межа початку осені від дня св. Іллі характерна для усіх слов'янських народів [7, с. 568]. Окремі перемії та прикмети свідчать про локальний варіант вірувань у початок осені від Спаса, зокрема на Східній Волині вважали, що у цей день «літо і осінь зустрічаються» [9, с. 14]. Так само говорили і на покутсько-бойківському пограниччі: «Осінь вже починається від Спаса. Потім вже перша Матка, друга Матка, Чесний Хрест, Покрова, Дмитро» (с. Глибівка Бгр. ІФ.) [4, арк. 87].

В кожному із свят періоду, який ми означили «від Іллі до Покрови», присутня хліборобська тема. Вона проявляється в заборонах на певні роботи, щоб не зашкодити зібраному (снопи в полі) та майбутньому (засів озимини) врожаю. До цього часу приурочувалися магичні дії прогностичного (яка сівба краща) та календарного характеру (як приклад такого звичаю, на Гуцульщині в свято Маковея боролися з бур'янами: «Добре с'єчене водов бризкати городи, то пропаде осотій» [16, с. 56]).

Ще І. Беньковський відзначав про свято Преображення Господнього (Спаса), що «за кількістю народних звичаїв і релігійних обрядів, приурочених до цього свята — «Спас» займає третє місце в ряді особливо шанованих простих народних свят» [9, с. 10]. До цього дня приурочували обжинкові звичаї, зокрема освячували снопи зі збіжжям та обжинкові вінки. Влучно семантику цього явища підкреслив згаданий І. Беньковський: «Освячення зерна

Макрини можна усе робити» [16, с. 55]. Подібне трактування цього свята нам вдалося зафіксувати на Лемківщині, Бойківщині та Гуцульщині. На нашу думку, подібні вірування пов'язані із назвою свята, яка асоціювалась із словом «мокрый», а отже поєднували з водою.

³ Аналогічні перемії вдалося записати на території усього Південно-Західного історико-етнографічного регіону.

⁴ У статті вживаємо скорочення на позначення адміністративних одиниць: Бгр. — Богородчанський, Бск. — Буський, Кмн. — Кам'янка-Бузький, Птл. — Путильський, Слв. — Славутський, Трб. — Тереховлянський район; ІФ. — Івано-Франківська, Лв. — Львівська, Тр. — Тернопільська, Хм. — Хмельницька, Чр. — Чернівецька область.

має двояке значення: Як принесення Богу від надісланого Богом урожаю жертви, так і в значенні почину нового посіву з благословення Бога, освяченим зерном» [9, с. 14].

Після того, як збіжжя зжали, має пройти певний час, щоб воно просохло в полі, якщо ж повозити одразу ж після того, як зібрали, воно спріє у снопах в клуні. Цей час селяни використовували для ремонту доріг і підготовки приміщень (клуня, стодола, сарай) для снопів. Навіть виникла приказка: «У серпні зерно спіє, а спина мліє». Ремонт доріг, який подекуди називали шарварок, проводився гуртом всією громадою. Побутувала й відповідна приказка: «Прав дорогу хлібові з поля додому, а він тебе поведе з клуні на поле» [11, с. 64]. На Східному Поділлі рихтування доріг для возовиці було обов'язковим для усіх господарів, бо вважалося, що «коли перевернеться віз зі снопами, то, мовляв, святий хліб не хоче йти до того господаря» [11, с. 64—65]. Так само ремонтували дороги й на Буковинській Гуцульщині: «Як починалася возовиця, то правила всім селом дорогу. Було» [2, арк. 25]. (с. Гробище Птл. Чр.).

Подекуди звичаї при зведенні снопів з поля до дому господаря повторяли обрядодії засівання чи зажинання. Зокрема, гуцули вважали, що перед тим, як везти перший віз із снопами додому, потрібно сісти і щось з'їсти: «Як починали звозити, то сідали в полі перекусити. Обов'язково. Як уже звели всі снопи — тоже було так. В стодолі» [2, арк. 25], (с. Гробище Птл. Чр.). Так само чинили й на Поділлі, запис подав С. Килимник [11, с. 66—67].

Возовиця тривала близько двох тижнів, селяни прагнули якомога швидше звести снопи, бо якщо починалися дощі, можна втратити увесь врожай. На Буковинській Гуцульщині спостерігали за змінами в природі, які прогнозували дощі: «Вже як люди виділи, що буки жовтіють, то вже треба повністю уборку, все збирати з землі» [2, арк. 10], (с. Гробище Птл. Чр.).

Опис обрядової підготовки клуні подає С. Килимник: «Увесь час, покіль господар готував клуню до возовиці, стояв десь усередині різдвний «дідух», бодай кілька колосків з нього, або обжинковий минулорічний вінок» [11, с. 67]. Дослідник це пояснює тим, що не можна виносити «дідів» з клуні, прив'язуючи до поминального комплексу. На нашу думку, головне значення у тому, що у клуні завжди

має бути хоча б трошки зерна. Бо якщо клуня буде пуста, то і врожаю не буде. В даному випадку, подібні вірування, згідно з думкою А. Кримського, можна характеризувати, як народний магічний принцип «залишати на розплід» [13, с. 327].

Найповніший опис дій господаря при підготовці приміщення для зберігання снопів нам вдалося записати у с. Гробище (Птл. Чр.): «Окроплювали свяченою водою стодолу. Окроплюють. Хліб мав стояти в стодолі, як звозили снопи. Більшість це було. Якщо ви не занесли, то ще діти там були, то помагали — поставили» [2, арк. 25].

Возовиця — це дуже відповідальний для хлібороба період. Кожен господар прагнув якомога швидше її завершити. Виникла навіть приказка: «Біля хліба не гріх працювати й у свято». Але більшість з наших респондентів стверджували, що працювати в святкові дні у себе на ниві не можна, хіба що на толоці. Переважно вважали, що в такі свята як Іллі, Пантелеймона, Спаса, Перша Пречиста зовсім не можна працювати.

В період возовиці певними магічними діями також старалися забезпечити зібраний врожай від шкідників, зокрема від мишей. На волинсько-опільському пограниччі побутував цікавий спосіб захистити себе від негативного впливу мишей, який тут вважали найдієвішим: «Як віз першу фіру снопів вже додому, то старався єден сніп як-то так положити, жеби він впав на перехресті дороги. І, видно, говорив: «Миші, то для вас». А хто інший їхав, взяв цей сніпок, потім не міг від мишей сі відбити» (с. Соколя Бск. Льв.) [1, арк. 37].

Після возовиці приступали до оранки і засіву озимих. До середини ХХ ст. на території Південно-Західного історико-етнографічного регіону і в рівнинній, і в гірській частинах озимомою культурою переважно було жито. Також сіяли озиму пшеницю.

Часові рамки сівби озимини визначалися багатовіковим досвідом господарювання, і цей народний досвід знайшов вираження здебільшого у переміях. Впродовж осені святкують три «Пречисті»⁵, про яких говорили: «Перша Пречиста жито засіває, друга — дощем поливає, а третя снігом покриває». Тож від Першої до Другої Пречистої був найкращий час

⁵ Перша Пречиста — Успення Пресвятої Богородиці, Друга Пречиста — Різдво Пресвятої Богородиці, Третя Пречиста — Введення в храм Пресвятої Богородиці.

для сівби озимини: «Колоски святять на Пречисту, як зібране вже зерно і свято Пречиста, тоді до Пречистої не сіють зерна в полі, посвячують ці колоски, а тоді сіють зерна в полі» (с. Великий Скнит Слв. Хм.) [3, арк. 5]; «Після жнив на Пречисту йшли святити. Роблять віночка з колосків» (с. Шатерники Слв. Хм.) [3, арк. 20]. Сівбу могли розпочинати й раніше, зокрема на Західному Поділлі строки пов'язували із святом Спаса: «Жнива закінчаться. В нас сіяти не починали борше. От завтра Спаса, то перед Спаса вже зачинали сіяти» (с. Со роцьке Трб. Тр.) [5, арк. 11].

На дослідженій території селяни повсюдно відзначали, що жито потрібно посіяти до св. Семена Стовпника: «Посій мене до Семена, будеш мати все мене»⁶, а пшеницю до Івана Богослова: «Хто не посіяв до Івана Богослова, той не варт доброго слова»⁷.

Цікаве пояснення, чому треба засіяти озимину до Семена, вдалося зафіксувати на Буковинській Гуцульщині: «Бо подяку давали Богові. Щоб Бог дав врожай, щоб не перемерзло всьо» (с. Гробище Птл. Чр.) [2, арк. 17]. Важливе значення віддавали цьому святу на Гуцульщині, бо це «давній — старовіцький Новий рік», а отже з ним пов'язано багато вірувань про погоду на цілий рік⁸, а також ворожінь» [16, с. 57].

Кінцевою датою виконання озимої сівби вважали свято Покрови: «До Покрови якщо є погода. Після Воздвиження, то вже ні. До Воздвиження садять.

⁶ Цю приказку вдалося записати в більшості досліджених населених пунктів. Повний варіант цієї перемії вказує і на покрання господаря, який порушить усталену традицією норму: «Як посієш мене на Семена, — казало жито, — то будеш мати з мене, а як посієш по Покрові, то будеш виводити по корові» [8, с. 611]. На покутсько-бойківському пограниччі відзначали так: «По Покрові, кажуть, то все корові» (с. Хмелівка Бгр. ІФ.) [4, арк. 40]; «Озимі до Покрови треба посіяти. Вже після Покрови пізно сіяти» (с. Лесівка Бгр. ІФ.) [4, арк. 110].

⁷ Цю перемію теж вдалося записати в більшості досліджених населених пунктів.

⁸ П. Шекерик-Доників подає опис таких віщувань: «Та днина, у яку припадає Семена Стовпника, показує, ек будет йти погоа у цілім році. Ек за файно будет на Семена Стовпника до під полудне — тако будет за файна весна. Ек запогідно надворі від перед полуднем до з полудня — таке будет запогідне ціле літо. Ек надворі за красно из полудня до двечьіру — така буде за красна осінь. А ек від двечьіру до ночі показуєтци надворі — так мет показувати ціла зима» [16, с. 75—76].

Раз здвигається земля, значить хоче віддихати» (с. Гробище Птл. Чр.) [2, арк. 20].

В українців прийнято допомагати калікам, вдовам, сиротам і іншим людям, які не могли самі виконати важкі сільськогосподарські роботи, як-от зорати, засіяти, звести з поля снопи. Зазвичай ця громадська допомога здійснювалася вже тоді, коли поробили своє. Називали таку допомогу «вдовиний плуг», «вдовина возовиця». На Буковинській Гуцульщині про це розповідали так: «Даже могли серед роботи. Ми зробили город, іден посадили, а коли вона бідна зробить, ідім поможем. А в нас більше сім'ї, то ми всіємо в себе. Перше собі трошки зробили, шо для раньшого, а потім вдові і так решта собі» (с. Гробище Птл. Чр.) [2, арк. 12]. На волинсько-опільському пограниччі теж зазначали, що вдові помагають наостанок: «В останню чергу. Комусь, то так, але вже перше собі, а пізніше — комусь» (с. Спас Кмн. Льв.) [1, арк. 15]. Подекуди «вдовиний плуг» — це був перший вихід з плугом у поле, і роботу починали саме на полі вдовиці.

Звичай «вдовиного плуга» в багатьох селах був визначником як початку, так і завершення сільськогосподарського сезону. Таку допомогу можна було виконувати і в невеликі свята, і навіть у неділю. В тих селах, де першу оранку чи сівбу починали саме вдові, це часто відбувалося з відома громади і за її сприяння. Після того, як започаткували у вдови, починали роботи й інші господарі. Дотримання такого звичаю мало на меті за допомогою «доброї справи» добитися сприяння Бога у врожайності власного поля, так як такі дії опиралися на специфічне сприйняття вдови у народній культурі (оскільки вважали, що вона «ближче до Бога»).

Звичай і обряди, які приурочувалися до осіннього рівнодення, в давніх слов'ян, ймовірно, мали сезонний характер. З утвердженням християнства, з його структурою церковних свят більшість з цих обрядів та звичаїв отримали прив'язку до конкретної дати народного календаря. Варіативність виконання тієї чи іншої обрядодії, аналогічні вірування, які побутували в окремих адміністративних районах, а подекуди й сусідніх селах, з різним часовим приуроченням свідчать про прив'язку до наступних свят — Семена, Друга Пречиста, Воздвиження, Івана Богослова, Покрови.

Звичай і обряди, які дослідники прив'язують до осіннього рівнодення, розкидані впродовж цілого

місяця. Більшість характерних рис «перехідного періоду» присутні впродовж зазначеного хронологічного відрізка.

Найчастіше це вірування про «відхід до сну» землі. На Буковинській Гуцульщині це пов'язували зі святом Воздвиження: «Здвиження, то вже здвигается. То всяка гадюка, всяке повністю земляне — все воно щезає в землю. Здвигається земля. Не можна робити на землі після того. Вона собі йде на одих» (с. Гробище Птл. Чр.) [2, арк. 10]. Вірування такого характеру вдалося зафіксувати під час усіх етнографічних експедицій.

В Україні поширені й відмінні вірування, пов'язані з «відходом землі до сну». Зокрема, на Західному Поліссі святой Дмитро, за народними уявленнями, завершує землеробський рік, замикає землю і приводить зиму [10, с. 33]. Про значення святого Дмитра у гуцулів написав В. Шухевич: «...А як уже утвориться на землі грудка, кличе св. Дмитрій до св. Миколи «Брате, пусти зиму». Той знов, сивобородий, перебравши ключі, починає сіяти зимою (снігом), а коли вже не має чим сіяти, то передає ключі Юрієви, котрий тратит зиму» [17, с. 5]. Українські горяни зрідка «відхід землі до сну» пов'язували з Введенням (21.XI/4.XII).

Слід відзначити, що дійства захисного і запобіжного характеру затрималися у народній традиції інколи краще, ніж інші повір'я та перекази [14, с. 162]. Для осіннього періоду найхарактерніша захисна дія «не працювати у свято». В усі осінні свята жінкам заборонялося прясти і снувати нитки [12, с. 45]. Зрідка респонденти обґрунтовують такі заборони тим, що якщо працюватимеш у певне осіннє свято, то мороз поморозить озимину, яку посіяли цього року. Такий тип захисних дій впроваджений християнською традицією, згідно з якою утримання від праці (насамперед чорнова фізична робота) трактувалося як одна з основних форм відзначення календарного свята [14, с. 237].

Восени очікували й першого снігу, за часом, коли він випаде, прогнозували врожайність улітку. Дуже добрим знаком вважали, щоб сніг випав до Михайла, бодай невеличкий сніг, уточнює П. Чубинський [15, с. 257]. Говорили про це: «Михайло приїхав на білому коні».

Висновки. Осінній календарний цикл варто розділяти на два періоди (перший — від дня св. Іллі до

свята Покрови; другий — від свята Покрови до свята Введення). Для першого періоду притаманні магичні дії насамперед захисного характеру (при зведенні снопів з поля, при засіві озимих культур). Загальний характер другого періоду позначається станом «відходу до сну» природи та підготовкою до зими.

Обряди та звичаї більшості свят осіннього циклу переважно спрямовані на родинне життя (що пов'язано з весільним періодом, який в минулому припадав на осінь). Хліборобська тема в осінньому періоді народного календаря менш яскраво виражена порівняно з іншими календарними циклами. Магічні дії здебільшого були спрямовані на збереження вже зібраного врожаю і забезпечення нового. Отже, основна функція осіннього періоду — це збільшення та збереження врожаю. Культ померлих в осінніх звичаях та обрядах значною мірою є підпорядкований зазначеній функції: старання отримати підтримку в рільництві від померлих, запобігти нещастю, яке вони можуть спричинити, якщо їх не задобрити.

Отож, ми констатуємо, що хліборобська тема була однією з кількох тем, які актуалізувалися у те чи інше свято, або ж у зв'язку з надзвичайними ситуаціями, коли були присутні оказіональні звичаї та обряди. Поряд з цим слід акцентувати увагу на взаємопов'язаності цих тем. Через певний звичай чи обряд реалізувалися декілька функцій.

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб.: Польові етнографічні матеріали до теми: «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Кам'янка-Бузькому та Буському р-нах Львівської обл. 6—8 липня 2012 р. — 40 арк.
2. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб.: Польові етнографічні матеріали до теми: «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Путильському р-ні Чернівецької обл. 25—17 травня 2013 р. — 51 арк.
3. Архів ЛНУ ім. І. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 183-Е. Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані студентом другого курсу Конопкою Володимиром Михайловичем у Славутському районі Хмельницької обл. 11—25 липня 2007 р. — 60 арк.
4. Архів ЛНУ ім. І. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 250-Е. Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців»,

- зафіксовані студентом третього курсу Конопкою Володимиром Михайловичем у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 10—24 липня 2008 р. — 110 арк.
5. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі Архів ЛНУ ім. І. Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 305-Е. Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані студентом четвертого курсу Конопкою Володимиром Михайловичем у Терехівлянському, Підволочиському та Тернопільському р-нах Тернопільської обл. 18—20 серпня 2009 р. — 64 арк.
  6. Агапкина Т.А. Лето / Т.А. Агапкина // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 2004. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 101—103.
  7. Агапкина Т.А. Осень / Т.А. Агапкина // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 2004. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 568—570.
  8. Агапкина Т.А. Семенов день / Т.А. Агапкина, О.В. Белова // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 2009. — Т. 4: П (Переправа через воду) — С (Сито). — С. 610—612.
  9. Бѣньковскій И. Народные обычаи и обряды приуроченные к Спасу / И. Бѣньковскій // Киевская старина. — К., 1895. — Т. 50. — Кн. 7. — Отд. 2. — С. 9—14.
  10. Борисенко В. Осінні традиційні свята українців Північного Підляшшя / Валентина Борисенко, Наталя Стішова // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. — К., 2000. — Вип. 6. — С. 29—35.
  11. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / Степан Килимник. — Вінніпег ; Торонто, 1963. — Т. V. — 288 с.
  12. Краснянська Н. Традиційна рослинна символіка українських свят осені та початку зими / Наталя Краснянська, Наталя Громова // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. — К., 2012. — Вип. 38. — С. 45—48.
  13. Кримський А.Ю. «Волосова борода». З учено-кабінетної міфології XIX віку / А.Ю. Кримський // Кримський А.Ю. Твори : в 5 т. — К., 1973. — Т. 3: Мовознавство. Фольклористика. — С. 307—329.
  14. Чеховський І.Г. Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону / І. Чеховський. — Чернівці : Зелена Буковина, 2001. — 303 с.
  15. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел: материалы и исследования / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург : Типография В. Безобразова и Комп., 1872. — Т. III: Народный дневник. — VIII + 486 + II с.
  16. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів. Вибрані твори / Петро Шекерик-Доників. — Верховина : Гуцульщина, 2009. — 352 с.
  17. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4 / Володимир Шухевич // Матеріяли до українсько-руської етнології. — Львів, 1904. — Т. VII. — С. 1—272.
- Volodymyr Konopka*
 AUTUMNAL PERIOD AS A FINAL CYCLE OF POPULAR FOLK AGRICULTURAL CALENDAR (after materials from South-Western historio-ethnographic region of Ukraine)
- On the ground of own field ethnographic materials, sources and data of scientific literature the author has presented study in one of the areas of traditional culture, viz. the calendar ritualism. The article has brought some results of analyses in customs and rituals related to the autumnal calendar cycle.
- Keywords:** Ukrainians, autumn, calendar, custom, ritual, agriculture.
- Володимир Конопка*
 ОСЕННИЙ ПЕРИОД — ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ ЦИКЛ НАРОДНОГО ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКОГО КАЛЕНДАРЯ (на материалах с Юго-Западного историко-этнографического региона Украины)
- На основе собственных полевых этнографических материалов, источников и данных научной литературы автор рассматривает одну из сторон традиционной культуры — календарную обрядность. Статья посвящена анализу обычаев и обрядов, касающихся осеннего календарного цикла.
- Ключевые слова:** украинцы, осень, календарь, обычай, обряд, земледелие.